

राष्ट्रीयसंस्कृतसंस्थानम्
शास्त्री – द्वितीयवर्षम् (वेदः) चतुर्थसत्रार्द्धस्य पञ्चमपत्रम्
माध्यन्दिनसंहितायां 6-7 अध्यायौ (महीधरभाष्यसहित)

लघूत्तरीयप्रश्नाः

1. वेदाः कति सन्ति ?
चत्वारः वेदाः । ऋग्वेदः यजुर्वेदः सामवेदः अथर्ववेदश्चेति ।
2. महाभाष्यानुसारेण ऋग्वेदस्य कति शाखाः आसन् ?
एकविंशति शाखाः आसन् ।
3. विकृतिपाठाः कति सन्ति ?
अष्टौ विकृतिपाठाः सन्ति । जटा, माला, शिखा, रेखा, ध्वजः, दण्डः, रथः, घनः चेति ।
4. यजुर्वेदेन सम्बद्धः ऋत्विक् कः ?
अध्वर्युः ।
5. पतञ्जलिमहर्षिः यजुर्वेदस्य कति शाखाः आसन्निति अवदत् ?
एकशतमध्वर्युशाखाः इति अवदत् ।
6. शुक्लयजुर्वेदस्य कति शाखाः आसन् ?
पञ्चदश शाखा आसन् ।
7. यजुर्वेदस्य प्रवर्तकः मुख्याचार्यः कः ?
वैशम्पायनमहर्षिः ।
8. माध्यन्दिनसंहितायां कति अध्यायाः सन्ति ?
चत्वारिंशत् अध्यायाः सन्ति ।
9. माध्यन्दिनसंहितायां कति मन्त्राः सन्ति ?
1975 मन्त्राः सन्ति ।
10. सामवेदस्य कति शाखा आसन् ?
1000 शाखा आसन् ।
11. जैमिनीयशाखा कस्य वेदस्य भवति ?
सामवेदस्य
12. ब्रह्मवेद इति अभिधा कस्य वेदस्य अस्ति ?
अथर्ववेदस्य अस्ति ।
13. ब्रह्मनामकः ऋत्विक् केन वेदेन सम्बद्धः ?
अथर्ववेदेन ।
14. यजुर्वेदस्य प्रमुखप्रतिपाद्यविषयः कः ?
यागः ।
15. शुक्ल-कृष्णभेदात्मकः वेदः कः ?
यजुर्वेदः ।

16. यजुर्वेदस्य कति सम्प्रदायभेदः श्रूयते ?
ब्रह्म-आदित्यभेदेन द्वौ भेदौ श्रूयते ।
17. शुक्लयजुर्वेदस्य ब्राह्मणं किमस्ति ?
शतपथब्राह्मणम् ।
18. शुक्लयजुर्वेदस्य आरण्यकं किमस्ति ?
बृहदारण्यकम् ।
19. दर्शयागे प्रधानहविः कदा दीयते ?
प्रतिपदि दीयते ।
20. षष्ठाध्याये कति कण्डिकाः सन्ति ?
37 कण्डिकाः सन्ति ।
21. सप्तमाध्याये कति कण्डिकाः सन्ति ?
48 कण्डिकाः सन्ति ।
22. षष्ठाध्याये किं वर्ण्यते ?
यूपसंस्कारमारभ्य सोमाभिषवोद्योगपर्यन्ता मन्त्राः वर्ण्यन्ते ।
23. सप्तमाध्याये किं वर्ण्यते ?
ग्रहग्रहणमन्त्राः वर्ण्यन्ते
24. अग्नेयीरसि इति मन्त्रे का देवता ?
शकलो देवता ।
25. यूपावटे प्रथमशकलनिक्षेपः केन मन्त्रेण भवति ?
अग्नेयीरसि इति मन्त्रेण निक्षेपः भवति ।
26. भूरिशृङ्गाः इति शब्दस्य कोऽर्थः ?
भूरि बहु शृङ्गं दीप्तिः येषां ते भूरिशृङ्गाः ।
27. उरुगायः इति कस्य विशेषणम् ?
विष्णोः विशेषणम् ।
28. विष्णोः कर्माणि पश्यते इति मन्त्रे का देवता ?
विष्णुर्देवता ।
29. इन्द्रस्य सखा इति कः उच्यते ?
विष्णुः इन्द्रस्य सखा इत्युच्यते ।
30. रायो इति शब्दस्य कोऽर्थः ?
धनानि ।
31. रेवन्तः इति शब्दस्य कोऽर्थः ?
क्षीरादिधनवन्तः इत्यर्थः ।
32. पशुं बध्नातीति विनियुक्तः मन्त्रः कः ?
देवस्य त्वा इति मन्त्रः ।
33. देवहविः इत्यस्य कोऽर्थः ?
देवानां हविः ।

34. माहिर्भूर्मा इति मन्त्रस्य का देवता ?
रज्जुर्देवता ।
35. घृतपावानः इति शब्दस्य कोऽर्थः ?
घृतं पिबन्तीति घृतपावानः ।
36. स्वाहा शब्दस्य कोऽर्थः ?
सुहुतमस्तु इत्यर्थः ।
37. पशुरूपं हविः स्पृशेदिति विनियोगः कस्य मन्त्रस्य भवति ?
ऐन्द्रः प्राणो अङ्गे अङ्गे इति मन्त्रस्य भवति ।
38. अघ्न्या इति शब्दस्य कोऽर्थः कस्य च स्तुतिः ?
अहन्तव्या अवध्या पूजनीया इति गोः स्तुतिः ।
39. सुमित्रिया न इति मन्त्रस्य का देवता ?
आपो देवता ।
40. षष्ठाध्याये अग्नीषोमीयपशुयागस्य समाप्तिः कस्यां कण्डिकायां भवति ?
द्वाविंशतितमकण्डिकायाम् ।
41. हविष्मान् इति शब्दस्य कोऽर्थः ?
हविष्मान् हविषा संयुक्तः यजमानः ।
42. हविष्मतीरिति शब्दस्य कोऽर्थः ?
हविषा संयुक्ता आपः ।
43. गार्हपत्याग्निः कस्यां दिशि भवति ?
पश्चिमायां दिशि भवति ।
44. आहवनीयाग्निः कस्यां दिशि भवति ?
पूर्वस्यां दिशि भवति ।
45. सादयामि इति पदस्य कोऽर्थः ?
स्थापयामीत्यर्थः ।
46. अध्वरशब्दस्य कोऽर्थः ?
यागः इत्यर्थः ।
47. हिन्वन्तु इति शब्दस्य कोऽर्थः ?
तर्पयन्तु इत्यर्थः ।
48. हृदे त्वा इति मन्त्रे का देवता यागे कुत्र च विनियोगः ?
सोमदेवता । सोमस्य उपावरोहणे च विनियोगः ।
49. धिषणा इति शब्दस्य कोऽर्थः ?
धियं सन्वन्ति ददतीति धिषणाः । षणु दाने इति धातोः निष्पन्नः शब्दः ।
50. सोमलतास्थापनमन्त्रः कः ?
सोमराजन्विश्वास्त्वं प्रजा उपावरोह इति मन्त्रेण स्थापनीयः ।
51. इन्द्रियावान् इति शब्दार्थः कः ?
इन्द्रियं वीर्यमस्यास्तीति इन्द्रियावान् ।

52. वाजेषु इति पदे का विभक्तिः ?
सप्तमी विभक्तिः ।
53. वसुमते इति शब्दस्य कोऽर्थः ?
वसवोऽस्य सन्तीति वसुमान् तस्मै ।
वसुसंज्ञकयुक्ताय प्रातःसवनदेवतयुक्ताय इत्यर्थः ।
54. मघवन् इति कस्य विशेषणम् ?
इन्द्रस्य ।
55. यूपसंस्कारादिसोमाभिषवपर्यन्ताः मन्त्राः कस्मिन् अध्याये प्रोक्ताः ?
षष्ठाध्याये प्रोक्ताः ।
56. ग्रहग्रहणमन्त्राः कस्मिन् अध्याये प्रोक्ताः ?
सप्तमाध्याये प्रोक्ताः ।
57. वाचस्पतये इति मन्त्रेण किं क्रियते ?
उपांशुग्रहः गृह्यते ।
58. स्वाङ्कृतोऽसि इति मन्त्रस्य कुत्र विनियोगः ?
उपांशुग्रहहोमे विनियोगः ।
59. ईडे इति पदस्य कोऽर्थः ?
प्रार्थयामि ।
60. अन्तर्यामिग्रहस्य ग्रहणं केन मन्त्रेण कर्तव्यम् ?
उपयामगृहीतोऽस्यन्तर्यच्छ..... एषो यजस्व ॥ इति मन्त्रेण कर्तव्यम् ।
61. ऋतावृधाविति पदस्य कोऽर्थः ?
ऋतं यज्ञं सत्यं वा वर्धयत इति ऋतावृधौ ऋतस्य वर्धयितारौ ।
62. सोमरसे क्षीरमिश्रणं केन मन्त्रेण कर्तव्यम् ?
राया वयं ससवांसो इति मन्त्रेण ।
63. सूनृतावती इति पदस्य कोऽर्थः ?
प्रियं सत्यं वचः सूनृतं तद्वती सत्यप्रियवचनोपेता ।
64. मर्कः कः अस्ति ?
मर्कः शुक्रपुत्रोऽसुरपुरोहितः ।
65. कोऽसि कतमोऽसि इति मन्त्रस्य कुत्र विनियोगः ?
यजमानकर्तृकद्रोणकलशावेक्षणे विनियुक्तः अयं मन्त्रः ।
66. दक्षिणसंज्ञः होमः कुत्र भवति ?
शालाद्वार्येऽग्नौ भवति ।
67. अग्नये त्वा मह्यम् इति मन्त्रस्य का देवता ?
हिरण्यदेवता ।
68. वेदे कस्य लकारविशेषस्य प्रयोगः भवति ?
लेट्-लकारस्य प्रयोगः वेदे भवति ।
69. देवताशब्दः कस्मिन् लिङ्गे प्रयुज्यते ?
स्त्रीलिङ्गे ।

70. महीधरकृतवेदभाष्यस्य नाम किम् ?
वेददीपः ।
71. उपनिषद् इति शब्दे कः धातुः ?
षदलृ-धातुः ।
72. वेदाङ्गानि कति सन्ति ?
षड् वेदाङ्गानि सन्ति ।
73. उरुक्रमः कः ?
विष्णुः ।
74. वेदपुरुषस्य मुखात्मकं वेदाङ्गं किमस्ति ?
मुखं व्याकरणं स्मृतम् ।
75. सम्प्रति शुक्लयजुर्वेदस्य कति शाखा उपलभ्यन्ते ?
द्वौ । काण्वशाखा माध्यन्दिनशाखा च ।
76. विष्णोः कर्माणि पश्यत इति मन्त्रः कस्मिन् अध्याये वर्तते ?
षष्ठाध्याये वर्तते ।
77. अग्नेर्वोपन्नगृहस्य इति मन्त्रस्य कुत्र विनियोगः ?
गार्हपत्यात्पश्चिमभागे वसतीवर्यादाने विनियोगः ?
78. रेवती रमध्वम् इति मन्त्रस्य कुत्र विनियोगः ?
पशुप्रार्थनायां विनियुक्तः ।

दीर्घोत्तरीयप्रश्नाः

अधोलिखितानां मन्त्राणां सस्वरं कण्ठस्थीकरणम् ।

1. महीनां पयोऽसि.....चक्षुर्मे देहि ॥	4.3
2. विश्वे देवस्य.....पुष्यसे स्वाहा ॥	4.8
3. अग्ने त्वं सुजागृहि.....नः पुनस्कृधि ॥	4.14
4. एषा ते शुक्र तनू.....जुष्टा विष्णवे ॥	4.17
5. तस्यास्ते सत्यसवसः.....वैश्वदेवमसि ॥	4.18
6. आ वो देवास.....यज्ञियासो हवामहे ॥	4.5

डा. प्रदीप कुमार दीक्षित

प्राध्यापकः वेदविभागः

राष्ट्रीयसंस्कृतसंस्थानम्

गोमतीनगरम्, लखनऊ

मो. 8707565151

ईमेल – pradeepdixitbhu@gmail.com